

Άλέκος Λούντζης

ΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΑΜΑΤΑ
ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Τὸ λιμπρέτο



ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

| | |
|--|----|
| Νίκος Θεοδοκᾶς Μακρυγιάννη, Ὀράματα καὶ θάματα: Μαρτυρία ἀπὸ τοὺς κόσμους τῆς σιωπῆς | 13 |
|--|----|

Ὀράματα καὶ θάματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη Τὸ λιμπρέτο

| | |
|---|----|
| Ἀλέκος Λούντζης Ὀράματα καὶ θάματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη | 33 |
|---|----|

Ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννη στὴ σκηνή (Κείμενα συντελεστῶν)

| | |
|--|-----|
| Ἀλέκος Λούντζης Ὁ Μακρυγιάννης μὲ ιδιότητες | 105 |
| Δημήτρης Μαραγκόπουλος Οἱ κρυμμένες μουσικὲς στὰ Ὀράματα καὶ θάματα | 112 |
| Μαρία Γυπαράκη Ἡ θεατρικότητα τῆς Ἱστορίας: Σκέψεις γιὰ μιὰ σκηνοθεσία τοῦ μουσικοῦ δράματος Ὀράματα καὶ θάματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη | 119 |
| ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ | 125 |

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

[...]

Υπάρχει ἐδῶ κάτι πολὺ σημαντικό. Στὶς καταγραφές τοῦ Μακρυγιάννη διασώζονται ἴχνη ἀπὸ τοὺς τρόπους ποὺ βίωναν, κατανοοῦσαν καὶ ἀποτιμοῦσαν τὴν ἰδιωτικὴ καὶ τὴ δημόσια ζωὴ τους τὰ ἄφωνα ὑποκείμενα τῆς Ἱστορίας. Στὰ κείμενα αὐτά, στὰ Ὁράματα καὶ θάματα κατεξοχὴν, μαρτυροῦνται ἀντιλήψεις καὶ στάσεις ζωῆς ἐνὸς ὀλόκληρου κόσμου, τοῦ ὁποίου τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν Ἱστορία ἔμεινε στὴ σιωπὴ, καθὼς δὲν ἔμαθε ποτὲ νὰ κρατᾷ τὸ καλάμαρι κι ἔτσι δὲν μπόρεσε νὰ ἀφήσει τὸ ἀποτύπωμά του στὸν γραπτὸ πολιτισμὸ. Μέσα ἀπὸ τὴν ἰδιόμορφη μαρτυρία τοῦ Μακρυγιάννη ἀκοῦμε τὸν ψίθυρο τῶν ἄφωνων ὑποκειμένων τῆς Ἱστορίας, προβάλλουν ὄψεις τοῦ καθημερινοῦ, εἰκόνες τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς χαρᾶς, τῆς θρησκευτικότητας καὶ τῆς μαγείας, τῆς σεξουαλικότητας καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν ποὺ καταπνίγονται ἀπὸ τὸν φόβο τῆς ἀμαρτίας.

Μεταξὺ ἄλλων, ὁ Μακρυγιάννης καταγράφει δικούς του ὄνειρους καὶ ἀντίστοιχες ἀφηγήσεις ἀνθρώπων τοῦ περιβάλλοντός του. Τὰ ἀποτυπώνει ὅλα ἐτοῦτα στὸ χαρτί, ξεδιπλώνοντας ἓνα πλέγμα συμβολισμῶν ποὺ ξεπερνοῦν τὴν ἀτομικὴ ἐμπειρία.

Ἀσφαλῶς ἡ γραφὴ τοῦ Μακρυγιάννη στὰ Ὁράματα καὶ θάματα εἰκονογραφεῖ, ὅπως σημειώνει ὁ Σπύρος Ἀσδραχᾶς, «τὴν ἀκραία λογικὴ τοῦ διανοητικοῦ συστήματος, στὸ ὅποιο ὁ Μακρυγιάννης ἀνήκει, λογικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ ἀναγάγει σὲ “ἰδεότυπο” τὸν παραδοσιακὸ κόσμο, “ἀποκαθαρμένο” ἀπὸ τὴ διαδικασία τῶν προσαρμογῶν ποὺ καθιστοῦν ἰδεολογικῶς ἀπορροφήσιμο αὐτὸν τὸν κόσμο».

Συνεπαρμένους ἀπὸ τὶς ὑπερφυσικὲς καὶ μυστικιστικὲς του

έμπειρίες, ὁ Μακρυγιάννης συμμετεῖχε μὲ πάθος στὰ κοινά· ἐμπιστεύθηκε αὐτὴ τὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὸν ὑπερφυσικὸ κόσμο σὲ πρόσωπα ποὺ ἀνῆκαν σὲ διαφορετικὰ καὶ ἀσύμβατα διανοητικὰ καὶ πολιτισμικὰ περιβάλλοντα, κρατώντας, μὲ οἰκονομία, τοὺς κώδικες ποὺ ἐπέτρεπαν τὴ λογικὴ τους δεξίωση σὲ καθένα ἀπὸ αὐτά.

Στὸ ξεκίνημα τῆς δεκαετίας τοῦ 1840 εἶχε συγκροτήσῃ γύρω του ἓνα δυναμικὸ δίκτυο δυσαρεστημένων στρατιωτικῶν καὶ νοικοκυραίων. Συνέταξε ἓναν ὄρκο μὲ γενικόλογες κουβέντες καὶ τὸν διακινουῶσε μὲ αὐστηροὺς συνωμοτικὸς κανόνες. Τὴν ἴδια στιγμή εἶχε ὀλοκληρώσει τὰ Ἀπομνημονεύματά του, γραμμένα σ' ἓνα δερματόδετο τετράδιο, καὶ στὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐτοιμαζόταν νὰ τὰ ἐκδώσει. Τότε κατηγορήθηκε πὼς ὀργάνωνε κίνημα στὴν Ἀθήνα καὶ σχεδίαζε τὴν κατάληψη τοῦ κάστρου. Φοβούμενος μὴ γίνῃ ἔρευνα στὸ σπίτι του, ἔστειλε τὸ δερματόδετο τετράδιο στὴν Τήνο, ὅπου παρέμεινε φυλαγμένο ὡς τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1844. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νὰ γράφει σὲ ἄλλα χαρτιὰ ἓνα καινούργιο («στορικὸ») τῶν συμβάντων ἀπὸ τὸ 1841 καὶ μετὰ. Αὐτὸ τὸ νέο σῶμα χειρογράφων φρόντιζε νὰ εἶναι πάντα κρυμμένο μέσα σ' ἓναν τενεκέ, τὸν ὁποῖο ἔθαβε στὴν ἀυλὴ τοῦ σπιτιοῦ του.

Καθὼς ἦταν ἄνθρωπος μὲ κύρος καὶ κοινωνικὴ ἀποδοχὴ, στίς δημοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ Μαΐου 1843 ἀναδείχθηκε δεύτερος σὲ ψήφους δημοτικὸς σύμβουλος μὲ δήμαρχο τὸν Ἀνάργυρο Πετράκη καὶ πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου. Εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ πυκνώνουν οἱ συνωμοτικὲς δραστηριότητες τῶν συνταγματικῶν. Ὁ Μακρυγιάννης ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους παλαιοὺς στρατιωτικὸς ποὺ ἐνεπλάκησαν στὴν ὑπόθεση αὐτὴ, ἔχοντας ἤδη τὴν ὑποστήριξη τῶν ὀρκισμένων συμμάχων του.

Συμετεῖχε στίς διεργασίες ποὺ ὀδήγησαν στὴν 3η Σεπτεμβρίου 1843 καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν ἐπιτυχία τοῦ κινήματος ἀποτυπώνεται στὴν ἀρθρογραφία τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, στίς ἐκλογὲς τοῦ 1843 ἀναδείχθηκε πληρεξούσιος τῶν Ἀθηναίων στὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση. Ἐκεῖ, στοὺς χώρους τοῦ Βουλευτηρίου, ἀναφέρ-

θηκε για πρώτη φορά δημόσια στις πύρινες γλώσσες και στα θεο-
 τικά γράμματα που έβλεπε και που καθοδηγοῦσαν τὰ βήματά του.

Τὸ «σύνταγμα» που διεκδικοῦσαν ὁ Μακρυγιάννης καὶ οἱ ὅμοιοί
 του ἐλάχιστη σχέση εἶχε μετὸν καταστατικό χάρτη τῆς πολιτείας
 μετὴ σύγχρονη πολιτικὴ ἢ νομικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου. Ἀποτελοῦσε
 περισσότερο ἓνα ἀκαθόριστο σχέδιο ἀνατροπῆς τῶν ἐγκαθιδρυ-
 μένων ἰσορροπιῶν στὸ πολιτικὸ πεδίο κι ἓνα συμβολικὸ πλαίσιο
 ἔκφρασης καὶ πύκνωσης τοῦ συνόλου τῶν ἀντιδράσεων τοῦ παρα-
 δοσιακοῦ κόσμου στὴ νέα τάξη πραγμάτων, μετὰ αἰχμὴ τῆ διαπραγ-
 μάτευση μετὴν κεντρικὴ ἐξουσία καὶ τὴν ἀφομοίωση στὸ πολιτικὸ
 σύστημα τῶν παραδοσιακῶν δυνάμεων που περιθωριοποιῶσε ἢ
 νέα κατάσταση. Στὸ ὄνομα τῶν δικαιωμάτων ἐκείνων που πολέ-
 μησαν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία, ὁ Μακρυγιάννης ὑπερασπί-
 στηκε ἐντέλει μιὰ συνταγματικὴ τάξη που ἀναιροῦσε καὶ ἀπέκλειε
 τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν παραδοσιακῶν μορφῶν καὶ τρόπων τοῦ
 πολιτεύεσθαι. Τὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἀνασυγκρότησε ρι-
 ζικὰ τὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ σκηνή, ὄχι ὅμως πρὸς τὴν κατεύθυνση
 που προσδοκοῦσε. Ἔτσι, πολὺ γρήγορα μετὰ τὴν ψήφιση τοῦ Συν-
 τάγματος θὰ ἐγκαταλείψει σταδιακὰ τίς παρεμβάσεις του στὴν
 κεντρικὴ πολιτικὴ σκηνή γιὰ νὰ ἀφοσιωθεῖ στὴν προσημονία τῆς
 θείας παρέμβασης στὰ ἀνθρώπινα πράγματα καὶ στὴν ἐναγώνια
 ἀναζήτηση τῶν σημείων τῆς φανέρωσής της. Ἄνθρωποι τοῦ πα-
 ραδοσιακοῦ κόσμου, ὅπως ὁ Μακρυγιάννης, μετὴ συμμετοχὴ τους
 στὴν Ἐπανάσταση καί, μετὰ, στὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου,
 γκρέμισαν τὸν παλιὸ κόσμο, τὸν μόνο κόσμο, ὅπως γράφει ὁ Σπύ-
 ρος Ἀσδραχᾶς, που μποροῦσε νὰ τοὺς χωρέσει.

Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ Μακρυγιάννης ξεκίνησε νὰ γράφει τὴν
 ἱστορία τοῦ τόπου καὶ τὴν ἱστορία τοῦ βίου του, συντάσσοντας ἓνα
 καινούργιο «ἱστορικὸ» τῶν γεγονότων ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1840 καὶ
 ἐξῆς. Ὅταν ξαναπῆρε στὰ χέρια του τὸ δερματόδετο τετράδιο, τὸν
 Ὁκτώβριο τοῦ 1844, ξεχώρισε ἀρκετὰ φύλλα ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν
 χειρογράφων που ἔκρυβε στὸν τενεκέ καί, βασισμένος σὲ αὐτά,

συμπλήρωσε τὰ *Ἀπομνημονεύματά* του. Τὰ υπόλοιπα χαρτιά τὰ ξαναέθαψε ὡς τὸ 1850, ὅταν, «χωμένα τόσα χρόνια, σάπισαν» καὶ ἀποτέλεσαν τὸ ὕλικό τόσο γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* ὅσο καὶ γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ ἄλλου «'στορικοῦ», τοῦ *Ὁράματα καὶ θάματα*.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1850 λοιπὸν ἀποφάσισε νὰ ὀλοκληρώσει καὶ νὰ ἐκδώσει τὰ *Ἀπομνημονεύματά* του. Ξέθαψε τὰ παλιά του χαρτιά καὶ βάλθηκε νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τὸ σύνολο ὅσα θεωροῦσε πὼς ταίριαζαν στὴ λογικὴ μιᾶς ἱστορίας ποὺ ὄφειλε ν' ἀκολουθεῖ τοὺς κανόνες τοῦ ἐπίσημου δημόσιου λόγου. Τὰ υπόλοιπα, ὅσα κείμενα δηλαδὴ φανέρωναν τὶς μυστικὲς του ἐμπειρίες καὶ τὰ σημάδια τοῦ Θεοῦ, τὰ κράτησε χωρία, («ξεκλισμένα» ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν χειρογράφων του, θεωρώντας ὅτι ἐκεῖ ἀποτυπώνονταν τὰ σημάδια τῆς θείας βούλησης ποὺ ὄριζαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

Συμπληρώνοντας ἀκόμη τὸ κείμενο τῶν *Ἀπομνημονευμάτων*, «εἰς τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου τὰ 1850, ξημερώνοντας τὰ 1851», ξεκίνησε νὰ γράφει τὸ δεῦτερο «'στορικό» του, «γιὰ ὅσα θάματα ἀξιώθηκε νὰ ἰδεῖ». Εἶχε μπροστά του τὰ χαρτιά τῆς περιόδου 1837-1844 καὶ στοῖβες ἀπὸ πρόχειρα χειρόγραφα τῶν ἐτῶν 1845-1850. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ξεχώρισε ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποίησε ἢ ποὺ συμβουλευόταν ἀκόμη γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ κείμενο τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* στὸ τετράδιο μὲ τὴ δερμάτινη ἐπένδυση.

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1850 ἄρχισαν νὰ πυκνώνουν δημοσιεύματα καὶ συζητήσεις περὶ τοῦ ἀναγκαίου ἢ μὴ συνταγματικῶν μεταρρυθμίσεων, περὶ μυστικῶν ἐταιρειῶν, ἀνατρεπτικῶν δημοκρατικῶν κινήματων ἢ σχεδίων ἐπιβολῆς δικτατορίας ἀπὸ παράγοντες τοῦ στρατεύματος. Κι ὅλα αὐτὰ σὲ μιὰ συγκυρία κατὰ τὴν ὁποία τροφοδοτοῦνταν ἐκ νέου οἱ ἐντάσεις γιὰ τὸ αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ οἱ παλιὲς ἐκκρεμότητες κι οἱ ἀνταγωνισμοὶ γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ τὴν πλήρωση τῶν ἐπισκοπικῶν θρόνων. Καὶ ἐδῶ οἱ ἐπικλήσεις στὸν κίνδυνο τοῦ «λατινικοῦ προσηλυτισμοῦ» καὶ τοῦ

«λουθηροκαλβινισμού» δημιουργούσαν σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς ἀναχώματα γιὰ τὴν προώθηση ἐπιδιώξεων ἢ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν κεκτημένων. Καὶ πέρα ἀπὸ αὐτά, ἡ «ἀνατρεπτικὴ» διδασκαλία τοῦ Θεόφιλου Καίρη καὶ οἱ δραστηριότητες τοῦ εὐαγγελικοῦ ἱεραπόστολου Ἰωνᾶ Κίγγκ ἐπισφράγιζαν γιὰ τὸν Μακρυγιάννη τὸ καταχθόνιο σχέδιο τῶν Δυτικῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τους («νὰ γκρεμίσουνε τὸ Σύνταμα διὰ τὸ σαράντα ἄλλθρο τῆς θρησκείας»). Κι ὅλα τοῦτα τὰ ἐπιβεβαίωναν τόσο οἱ συζητήσεις καὶ οἱ κοινωνικὲς του συναναστροφές ὅσο καὶ τὰ ὄνειρα ἢ τὰ ὀράματά του.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐξυφάνεται καὶ ἡ ἐναντίον του κατηγορία περὶ δῆθεν ἐμπλοκῆς σὲ συνωμοσία ποὺ θὰ κατέληγε στὴ δολοφονία τοῦ Ὅθωνα.

Χαράματα τῆς Κυριακῆς 9 Μαρτίου 1852, ἀνήμερα τῶν ἁγίων Σαράντα, ὁ Μακρυγιάννης ζύπνησε μέσα στ' ὄνειρό του ἀπὸ μιὰ δυνατὴ φωνή. Κοιτάζοντας ψηλὰ τὶς εἰκόνες, ὁ νοῦς του θόλωσε καὶ τὸ ταβάνι γέμισε περαστικὲς σκιές. Ὅλη τὴν ἑβδομάδα ποὺ ἀκολούθησε παρουσιάζονταν μπροστά του ὁ Θεός, ὁ Χριστός, ἡ Παναγία καὶ ὅλοι οἱ ἅγιοι – εἰκόνες ζωντανές καὶ γράμματα ποὺ γέμιζαν τὸν χῶρο. Κι ὅπως καθόταν στὸ κρεβάτι κι ἔβλεπε αὐτὰ τὰ θαυμαστά, παρουσιάστηκαν κάτι λαμπρόφοροι καὶ τὸν πῆραν. Κι ὁ ἴδιος, ἀπὸ τὸ στρῶμα, ἔβλεπε τὸ σῶμα του στοὺς οὐρανοὺς, πλάι στὸν Χριστό. Καθόταν στὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ κι ἡ γυναίκα του στ' ἀριστερά. Καὶ εἶδε μὲ τὰ μάτια του, ζύπνιος καὶ ὄχι στὸν ὕπνο του, τὸν Ὅθωνα νὰ συντρίβεται μαζί μὲ τ' ἄλογο του ἀνήμερα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὴν ἡμέρα ποὺ λεγόταν πῶς εἶχε ἀποφασιστεῖ νὰ χαλάσουν τὸ Σύνταγμα γιὰ τὸ ἄρθρο 40 τῆς θρησκείας. Τὴν παραμονὴ τοῦ Λαζάρου, ἐκεῖ ποὺ προσευχόταν, σηκώθηκε καὶ κοίταξε ψηλά. Ἀνάμεσα στὰ φῶτα καὶ στὸ πλῆθος τῶν λαμπρῶν μορφῶν, εἶδε τὸν ἑαυτό του στὸν θρόνο, στὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πλάι στὸν Χριστό. Στοὺς οὐρανοὺς εἶδε ξανὰ τὸν Μακρυγιάννη, μὲ τὴν κορόνα στὸ κεφάλι, νὰ εὐλογεῖ ἀπὸ ψηλὰ τὸν ἄλλο Μακρυγιάννη ἐδῶ στὴ γῆ.

Τὴν ἄλλη μέρα, πεπεισμένος ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεός τοῦ ἐμπιστεύ-

θηκε τὰ μελλούμενα, σηκώθηκε, ἔβαλε τὴ φορεσιά του καὶ πῆγε στὴν ἀγορά, ὅρμισε ἀνθρώπους ποὺ ἐμπιστευόταν καὶ τοὺς κοινολόγησε τὸ θαῦμα ποὺ θὰ γινόταν τὴ μέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ δικηγόρος Νικόλαος Στεφανίδης, ὁ ὁποῖος, θορυβημένος, εἰδοποίησε τὶς ἀρχές ὅτι ὁ Μακρυγιάννης, κατὰ τὴ δική του ἐμπιστευτικὴ ὁμολογία, ἐμπλεκόταν σὲ συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς τῶν βασιλιέων.

Ἔτσι, ὁ Μακρυγιάννης τέθηκε ὑπὸ κράτηση στὴν οἰκία του καὶ ἀκολούθησαν δύο κύκλοι ἀνακρίσεων, ποὺ ὀδήγησαν σὲ δίκη μετὴν κατηγορία τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Καί, δίχως νὰ βρεθοῦν συνένοχοι, ὁ κατηγορούμενος καταδικάστηκε εἰς θάνατον, μετὰ ψήφους ἕξι ἔναντι μίας. Ἐμεινε κάμποσους μῆνες ἔγκλειστος στὸ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο καὶ ἀμνηστεύτηκε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1854. Μετὰ τὴν ἐξώση τοῦ Ὁθωνα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1862 καὶ μετὰ ἀπόφαση τῆς τότε προσωρινῆς κυβέρνησης ἀνέκτησε τὸν βαθμὸ τοῦ ὑποστράτηγου· ἐνάμιση χρόνον μετὰ, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1864, ἐκλέχτηκε ἀντιπρόσωπος τῶν Ἀθηναίων στὴν νέα Ἐθνικὴ Συνέλευση καὶ προβιβάστηκε σὲ ἀντιστράτηγον. Λίγες μέρες ἀργότερα, στίς 27 Ἀπριλίου, ἄφησε ἡσυχὰ στὸ σπίτι του τὴν τελευταία του πνοή.

Τὰ *Ὁράματα καὶ θάματα*, ὅπως τιτλοφόρησε τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ὁ Ἄγγελος Παπακώστας, ἔμειναν γιὰ χρόνια στὸ σκοτάδι. Μετὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου μόλις τὸ 1983 ἀπὸ τὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἡ ἔως τότε καθιερωμένη δημόσια εἰκόνα τοῦ Μακρυγιάννη θόλωσε. Ἡ κυκλοφορία αὐτοῦ τοῦ «νέου» ἔργου τοῦ «πατριδοφύλακα» στρατηγοῦ πυροδότησε μιὰ συζήτηση γιὰ τὴ σημασία καὶ τὸ βᾶρος ποὺ ἔχει ἢ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει τούτη ἢ νέα μαρτυρία γιὰ τὴν ἔθνικὴ μας αὐτογνωσία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἱστοριογραφικὰ μας δρώμενα. Τὸ ἄγνωστο μέχρι τότε γραπτὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἦρθε νὰ ταράξει κατεστημένες βεβαιότητες, νὰ τρο-

φοδοτήσει νέους προβληματισμούς, μα και όξύτερες αντιπαραθέσεις και διαμάχες.

Τὰ *Όράματα και θάματα* είναι ένα δυσανάγνωστο κείμενο γεμάτο προσευχές, περιγραφές όνειρων, όραμάτων και θαυμάτων, που διανθίζονται με περιγραφές απόκοσμων έμπειριών και παράδοξων έξηγήσεων. Κάποιοι σημαντικοί σχολιαστές αποφάνθηκαν περί τής άσημαντότητας του δεύτερου αυτού («στορικού») του Μακρυγιάννη, διότι, όπως υποστήριξαν, δέν είναι παρά τó έργο ενός γέροντα που έχασε τά λογικά του. Έπομένως, τó παραληρηματικό αυτό κείμενο δέν δίνει κλειδιά για τήν κατανόηση τής εποχής εκείνης ούτε πλήττει τις ιδεολογικές επενδύσεις στο κύρος τών *Άπομνημονευμάτων* που έγραψε ó στρατηγός πριν τόν καταβάλουν οί κακουχίες. Κάποιοι άλλοι, έξίσου σημαντικοί σχολιαστές βρήκαν στα *Όράματα και θάματα* τή μήτρα όπου, σάν σε άδιαμφισβήτητο θεμέλιο, νομιμοποιούνται οί έθνικιστικές ή νεορθόδοξες μετασκευές που παραπέμπουν στην «πατερική διδασκαλία», στην «έλληνική συνέχεια», στην «όρθόδοξη ψυχή», στη διστορική «μοναδικότητα τής έλληνικής φυλής».

Γιά κάποια χρόνια άκολούθησαν ιδεολογικοί μονόλογοι περί του θέματος, άρθρα, δοκίμια και μελέτες. Ύστερα, στα τέλη τής δεκαετίας του 1980, ó θόρυβος κόπασε και τó κείμενο αυτό επέστρεψε στη σιωπή όπου βρισκόταν και πριν από τήν έκδοσή του. Τό δεύτερο «στορικό» του Μακρυγιάννη φάνηκε πιό στρυφνό άπ' όσο είχε νομισθει στην αρχή, πιό άλλοπρόσαλλο άπ' όσο τó είχαν κρίνει οί προσπάθειες διάσωσης του γνήσιου έκφραστή τής έλληνικής ψυχής και επικίνδυνα βλάσφημο για νά ένταχθει στην παράδοση τής όρθόδοξης ή και τής νεορθόδοξης φιλολογίας.

Η όπερα *Όράματα και θάματα στρατηγού Μακρυγιάννη*, σε λιμπρέτο του Άλέκου Λούντζη και μουσική σύνθεση του Δημήτρη Μαραγκόπουλου, φέρνει ξανά τó μακρυγιαννικό κείμενο στο προσκήνιο μ' έναν καινούργιο και δημιουργικό τρόπο. Τά *Όράματα και θάματα* μεταγράφονται σε σύγχρονους διανοητικούς και αί-

σθητικούς κώδικες, δίχως όμως να χάνουν τίποτα από την ένταση της αρχικής τους μορφής. Έτσι, τὸ θεατρικὸ καὶ μουσικὸ δρώμενο ἐπιτρέπει τὴν ἀνασύσταση ἑνὸς παρελθόντος κόσμου σ' ἕναν χῶρο ἀνάγλυφο καὶ κοντινὸ στὸν σημερινὸ ἄνθρωπο, ἑνὸς κόσμου ποὺ τὸν παράγουν ὁ λόγος, ἡ μουσικὴ, ὁ ρυθμὸς, οἱ εἰκόνες καὶ τὰ συναισθήματα. Ἐδῶ ὁ θεατῆς-ἀκροατῆς, παρασυρμένος ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν λέξεων καὶ τοὺς ἐκφραστικoὺς δρόμους τῆς μουσικῆς σύνθεσης, μεταλαμβάνει τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Μακρυγιάννη, παραμερίζοντας τὰ φίλτρα τῶν ιδεολογιῶν καὶ τὰ προκατασκευασμένα νοήματα.

Ἡ ὄπερα *Ὁράματα καὶ θάματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη* εἶναι ἕνα σύνθετο ἔργο ποὺ, περικλείοντας διαφορετικὲς τέχνες καὶ πολλαπλὰ ἐκφραστικὰ μέσα, καταφέρει νὰ καταστήσει οἰκεῖο καὶ νὰ ζωντανέψει ἕναν λόγο ἀπολύτως ξένο γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, δίνοντας πνοή, περιεχόμενο καὶ βάθος σὲ χαμένα νοήματα, σὲ πράγματα, σχέσεις καὶ συναισθήματα ποὺ ἀποτυπώνονται μὲ λέξεις.

Νίκος Θεοτοκάς
 Νοέμβριος 2018

Πρώτη Σκηνή: Ἀμαρτωλὴ προσευχή
*Μακρυγιάννης, Μακρυγιάνναινα, Γιατρός, Ὁθων,
Ὀνειροκρίτρια, Βαπτιστής*

Ὁ Μακρυγιάννης γονατιστὸς μπροστὰ σ' ἓνα μεγάλο κρεβάτι. Δείχνει ἀδύναμος, ἀλλὰ συγκεντρωμένος. Στὴν ἄκρη τῆς σκηνῆς ἡ Μακρυγιάνναινα συγυρίζει, ἐνῶ παράλληλα παρακολουθεῖ με ἀγωνία τὸν ἄντρα της νὰ ἀφήνεται στὴν πυρετικὴ ἀμαρτωλὴ προσευχή του.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ¹

Ἄγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρὸς
ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς
Δόξα σε, Κύριε Χριστέ
σταυρὲ σταυρωμένε, λαμπρὲ
καὶ ἀναστημένε
τρισπόστατε Θεὲ

Κύριε, ἄπλωσ' τὸ λαμπρὸ σου
καὶ εὐλογημένο χέρι
καὶ βγάλε μας
ἀπὸ τὸν σκότον τὸν βαθὺν
ὅπου εἴμαστε πεσμένοι καὶ χαμένοι

Ὅσο ὁ Μακρυγιάννης βυθίζεται στὸν καταλυτικὸ του μονόλογο, γύρω ἀπ' τὸ κρεβάτι του ἐμφανίζονται καὶ ἐξαφανίζονται δύο παράξενες φιγούρες, ἡ κοκκινοφόρα Ὀνειροκρίτρια καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής.

Εὐλόγα καὶ συχώρεσε
ὅσοι ἀγωνίστηκαν καὶ ὅσοι ἀγωνίζονται

ἀρχή και τέλος
θρησκευτικούς, πολιτικούς, στρατιωτικούς
περι τῆς θρησκείας τους και πατρίδος
ὅποιας θρησκείας και ἂν εἶναι

Προστρέχομεν οἱ ἁμαρτωλοὶ
ἔλεος ζητοῦμεν
νὰ μᾶς δώσεις σπλάγχνα καθαρὰ
και καθαρὰ ψυχῆ, νὰ δυνηθῶμεν...

Ὁ Μακρυγιάννης κομπιάζει και πιάνει τὴ μέση του ἀπ' τὸν πόνο. Ἡ Μακρυγιάνναινα κάνει νὰ πλησιάσει, ἀλλὰ μετανιώνει. Βγάζει μόνο μιὰ πιχτὴ φωνή. Γυρνώντας πρὸς τὴν κουίντα, χειρονομεῖ σὲ κάποιον.

(Προσπαθεῖ νὰ συνεχίσει, ἀλλὰ ὑποφέρει.)

...νὰ σὲ προσκν... νήσουμεν
νὰ σὲ δοξο... λογήσουμεν
μ' ἐξ ὅλης τῆς καρδίας

(Συνέρχεται κάπως και τώρα ἀκούγεται καθαρὰ.)

Και ἐσεῖς, ἀθῶα μου παιδάκια
και ἐσύ, Δημήτρη μου
ὅπου δὲν μ' ἔλεγες πατέρα
ὁ πατεράκης σου, ἐγώ, σὲ παρακαλῶ
πάρε ὅλα σου τ' ἀδέλφια
και προσκυνᾶτε
και δοξολογᾶτε και εὐχαριστᾶτε τὸν Θεὸν
τὸν γενικὸν πατέρα, τὸν γενικὸν ἀφέντη
και προστάτη τοῦ παντός

Ἡ προσευχὴ τοῦ Μακρυγιάννη καταλήγει σὲ μιὰ κραυγὴ πόνου ποῦ τὸν κάνει νὰ διπλώσει στὰ δύο. Ἡ Μακρυγιάνναινα τρέχει κοντά του.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΑΙΝΑ

Γιάννη, σταμάτα
σὲ παρακαλῶ
Θὰ πέσω νὰ φαρμακωθῶ

Ὁ Μακρυγιάννης δὲν τὴν ἀκούει ἢ κάνει πῶς δὲν τὴν ἀκούει.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Καὶ νὰ σώσεις, Σωτήρ
καὶ νὰ σώσεις, Σωτήρη
καὶ νὰ σώσεις, Σωτήρα
τὴν ματοκυλισμένη μας πατρί...

Ἡ Μακρυγιάνναινα στέκει μπροστά του καὶ τὸν ἐκλιπαρεῖ.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΑΙΝΑ

Σταμάτα πιά γιὰ τὸν Θεό!
Φυλάξου γι' Αὐτόν, μὰ καὶ γιὰ μᾶς
τουλάχιστον γιὰ τὰ παιδιά

Ὁ Μακρυγιάννης στρέφει τὸ βλέμμα του ἀγριεμένος πρὸς τὸ μέρος
της. Ὑποφέρει τὸν πόνο, ἀλλὰ ὄχι τὴν ἀσέβεια τῆς γυναίκας του.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Τί κάνεις; Πῶς τολμᾶς;
Ποῦ ζυγώνεις καὶ ποῦ πᾶς;
Ποιά εἶσαι ἐσὺ ποὺ σταματᾶς
τὴν ἄμαρτωλὴ
καὶ ἀπλὴ καὶ ἀγράμματη
προσευχὴ μου;

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΑΙΝΑ

(Με θάρρος)

Ἄς γίνεῖ ὅ,τι γίνεῖ

Ἄς μὲ κρίνει ὅποιος μὲ κρίνει

Σὲ παρακαλῶ, κἀν' το γιὰ μένα

κι ἄς μὲ συγχωρήσει ὁ Θεὸς

Σώσου νὰ σωθοῦμε!

Φωνάζω τὸν γιατρό

Ἡ Μακρυγιάνναινα κάνει ἓνα νεῦμα καὶ ὁ Γιατρός, ποὺ στέκει στὴν ἄκρη τῆς σκηνῆς, τοὺς πλησιάζει. Ὁ Μακρυγιάννης διακόπτει τὴν προσευχή του καὶ γυρίζει ἀφρίζοντας πρὸς τὸ μέρος τους.

ΓΙΑΤΡΟΣ

ἽΟλα χρειάζονται

ἽΟλα βοηθᾶνε στὴν κατάλληλη στιγμή

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ταράζω

μία μονάχα συνταγή

ἽΟ Μακρυγιάννης τὸν ἀγνοεῖ. Σηκώνεται, ἀκουμπάει στὸ κρεβάτι γιὰ νὰ στηριχθεῖ καὶ ἀπευθύνεται ὀργισμένος στὴ γυναίκα του.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Ποιὸν πράμα σὲ βάρυνα διὰ τὴν προσευχή μου;

ἽΑν νύσταζες, νὰ πέσεις νὰ κοιμηθεῖς

τί κακὸν σοῦ ἔκαμα, γιὰ νὰ φαρμακωθεῖς;

Βάρησε τὴν πόρτα σου κανεῖς

Ἵμέρα ἢ τὴν νύχτα;

ἽΕμεινες νηστική, ξυπόλυτη, γυμνή;

ἽΟ Γιατρός ἐπεμβαίνει προσπαθώντας νὰ ἀποφορτίσει τὴν ἀτμόσφαιρα.

ΓΙΑΤΡΟΣ

Στρατηγέ, ἄκουσέ με μιὰ σταλιά
Δὲν κρίνεται τώρα ἢ πίστη σου
μὰ κρίνεται ἢ ζωὴ σου
Τ' ἄλλα ἔρχονται μετὰ

Ὁ Μακρυγιάννης κάνει μιὰ ἀργὴ περιστροφή τοῦ κορμοῦ του, σὰν νὰ ὀπλίζει, καὶ στρέφεται ἐπιθετικὰ πρὸς τὸν Γιατρό.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Καὶ ἐσὺ κράτα τὴ βίζιτα καὶ τὴ συνταγὴ
Ἐγὼ κρατῶ τὴν πίστη μου, αὐτὸ μόνο ἀρκεῖ
Ποῖός γεννήθη
καὶ ὅταν ἤρθε ἡ ὥρα του δὲν πέθανε;
Ἐκαμεν ὁ ἄνθρωπος Θεὸ
ἢ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον;

Ὁ Γιατρὸς κάνει ἓνα νεῦμα δυσφορίας πρὸς τὴ Μακρυγιάνναινα, ἐνῶ ὁ Μακρυγιάννης, πυρετικός, συνεχίζει ἀπευθυνόμενος στὴ γυναίκα του.

Γιατροὺς πλερόνομεν
καὶ δὲν μᾶς γιατροέουν
εἰς θάνατο μᾶς ἀποφασίζουν
Ὁ γιατρὸς ποὺ μᾶς ἀνασταίνει καὶ μᾶς διατηρεῖ
δὲν θέλει πλερωμὴ
Τώρα σοῦ τὸ συχωρῶ, ἀλλὰ
ἄλλη φορὰ, παραμικρὸν νὰ ἰδῶ
ψωμί μαζὶ
δὲν ματατροῶμεν

Ἡ Μακρυγιάνναινα καὶ ὁ Γιατρὸς ἀπομακρύνονται. Ἐκείνη γυρίζει καὶ ρίχνει ἓνα πικρὸ βλέμμα στὸν ἄντρα της προτοῦ ἀποχωρήσει ἀπ’

τή σκηνή. Ὁ Μακρυγιάννης γονατίζει ξανά και προσπαθεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ γιὰ νὰ συνεχίσει τὴν προσευχή του.

Πέφτει φῶς πάνω σὲ ἓναν νεαρὸ ἄντρα μὲ παιδόμορφα χαρακτηριστικά, ντυμένο μὲ ἐπίσημη στολή. Μόλις δεκαεπτὰ ἐτῶν τὸ 1833 ποὺ ἀποβιβάστηκε στὸ Ναύπλιο, ὁ Ὅθων Α΄ τραμπαλίζεται ἀνέμελα πάνω σὲ ἓνα ξύλινο ἀλογάκι.

ΟΘΩΝ

(Μὲ ὕφος μεταξὺ μπλαζέ ἡγεμόνα και μπερδεμένου ἐφήβου)

Ὑπερβολές!

Πόσες ὑπερβολές!

Ὁ Μακρυγιάννης δὲν μπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ τὸν θυμὸ του στὸ ἄκουσμα τῆς εἰρωνικῆς φράσης. Κλιμακώνει τὴ δοξαστικὴ προσευχή του σὲ μιὰ παθιασμένη ἐπίκληση, μὲ ἔντονες χειρονομίες ποὺ παραπέμπουν σὲ δερβίσικο Σεμά.² Ὁ τόνος εἶναι τώρα πιὸ στοχευμένος, πιὸ πολιτικός, και ἐκτρέπεται σὲ ἓνα δριμὺ «κατηγορῶ» ἐναντίον τοῦ Ὅθωνα ἀφήνοντας μιὰ ἐπίγευση στρατηγικῆς.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

*Πολέμιος εἶσαι, Κύριε, εἰς τοὺς δυνατοὺς
και ἰσχυροὺς τσακίζεις και κατασυντρίβεις
και μᾶς*

*τοὺς σβησμένους ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ κόσμου
εὐλογᾶς και συχωρᾶς*

*Γιατὶ ποιὸς σοῦ ἐτοίμασε ἐσένα, βασιλέα
αὐτὸ τὸ βασίλειο τοῦ κάθε ἐνὸς
και διόρισε και σένα
τὸν ἄνθρωπον
ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους;*

ΟΘΩΝ

Μὰ ὁ ἴδιος ποὺ ἔχρισε ἐσένα στρατηγό!

Ποιός ἄλλος;

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Καὶ ἐσύ, ὁ πύροπος τοῦ Θεοῦ

μὲ τ' ὄνομα βασιλέα

ἐσὸν ὁ πιστικός

ἔγινες λύκος πιὸ τρανὸς

Πάνω στὴν ἔνταση τῆς στιγμῆς ὁ Ὅθων κάνει ἓνα ἀπότομο τραμπά-
λισμα κινδυνεύοντας νὰ πέσει ἀπὸ τὸ παιχνίδι του.

ΟΘΩΝ

Τί ὑπέροχη χώρα!

Τί ἀκατανόητοι ὑπήκοοι!

Κρασί από τσουκνίδα

«Τότε λέγει ὁ ἄλλος: Πῶς ὁ Θεὸς ἐνονόμασε τὸ κλήμα κλήμα καὶ κάνει αὐτὸν τὸν καρπὸν; Δὲν σοῦ ἀρέσει, τοῦ λέγω, ὁ καρπὸς αὐτός; μπόρεια νὰ τὸ πεῖ καὶ τσουκνίδα καὶ νὰ κάνει αὐτὸν τὸν καρπὸν, καὶ ἦταν τὸ ἴδιον, καὶ ἐσὺ μὲ τὴν μάθησὴν σου πάλε “πῶς” θὰ ’λεγες καὶ ἀχαριστίαν θὰ ’χες· τὸ εἶπε κλήμα καὶ τὸ εὐλόγησε καὶ ἀνθίζει καὶ δένει καὶ γουρμαίνει ... καὶ κάνει καὶ κρασί...»

Μακρυγιάννης, *Ὁράματα καὶ θάματα*

Στὸ λιμπρέτο τῆς ὄπερας ἐνσωματώνονται ἢ μεταγράφονται ἐκτενῆ ἀποσπάσματα μακρυγιαννικοῦ λόγου, κυρίως ἀπὸ τὰ *Ὁράματα καὶ θάματα*, πὺ δίνουν τὸν τόνο καὶ στὴ νέα σύνθεση. Βασικὸ γνῶρισμα τοῦ πρωτότυπου κειμένου τοῦ Μακρυγιάννη εἶναι ἡ συναισθηματικὴ φόρτιση, ἡ ἱλιγγιώδης πορεία του πρὸς κάθε κατεύθυνση. Ἡ ὑβριδικὴ μορφή του, μεταξὺ ἱστορικοῦ χρονικοῦ καὶ ἐκστατικῆς ἐξομολόγησης – μιὰ συγκλονιστικὴ θρησκευτικὴ ἐμπειρία χωρὶς ἐκκλησία–, καὶ ἡ γραφή σὲ ζωντανὴ δημώδη γλώσσα, τοῦ προσδίδουν τὴ λογοτεχνικὴ ἰδιαιτερότητά του. Μὲ αὐτὲς τὶς ιδιότητες, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Μακρυγιάννης ταξίδεψε ὀλόκληρο τὸν 20ὸ αἰῶνα ὡς ἕνας μύθος πασπαρτού, τὸν ὅποιο, μὲ διαφορετικὰ κίνητρα καὶ τρόπο, πολλοί, ἡ γενιὰ τοῦ ’30, ἡ Ἀριστερά, καὶ κυρίως οἱ διάφορες νεορθόδοξες καὶ ἐθνικιστικὲς ἀφηγήσεις, ἐπιχείρησαν νὰ φέρουν στὰ μέτρα τους.

Τὸ νῆμα πὺ διατρέχει τὸ λιμπρέτο ἐστιάζει στὴ διαχρονικότητα τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν παθῶν τοῦ Μακρυγιάννη· ἀποσκοπεῖ ἀκριβῶς στὸ νὰ ἀναδείξει τὸ «διπλὸ» στὴν προσωπικότητα καὶ τὴν εἰρωνεία στὴ μοίρα του. Σὲ διαρκὴ διάλογο μὲ τὴ μουσικὴ σύνθεση τοῦ Δημήτρη Μαραγκόπουλου, στὸ λιμπρέτο ἐπιχειρεῖται

μία υποκειμενική καταβύθιση, πέρα από οποιαδήποτε αποτίμηση, στο σύμπαν του στρατηγού Μακρυγιάννη την περίοδο τῆς συγγραφῆς τοῦ δευτέρου ἱστορικοῦ του. Εἶναι ἐποχὴ ἐνδοσκοπήσεως, πικρίας, θυμοῦ ἀλλὰ καὶ βαθιᾶς πίστεως· μιὰ ἐποχὴ ὀριακῆ, ὅπως μαρτυροῦ καὶ ἡ ἀνολοκλήρωτη ἀκροτελεύτια φράση τοῦ βιβλίου («Τότε σηκώθηκα καὶ μόρθαν...»),⁴ ἡ ὁποία συμπυκνώνει τὸν σπαρακτικὸ ἀπολογισμὸ σὲ μιὰ κομμένη ἀνάσα. Γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο καὶ ἡ δραματοποιία περιστρέφεται διαλεκτικὰ γύρω ἀπὸ ὀρισμένες κομβικὲς ἀντιθέσεις:

1. Τὴν «ἐλληνικότατη», πηγαία, ἐξοῦ καὶ ἀντιφατικῆ, πληθωρικότερα τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἀφηγητῆ (ἀγωνιστῆς, μεγαλομανῆς, πατριδοφύλακας, ἀδικημένος, ὑπερασπιστῆς τῆς ἐνότητος τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ αὐθεντικὸς ἐρμηνευτῆς τῆς ταυτότητάς του — ἓνας χαμένος νικητῆς, ἓνας πιστὸς πὺ ἀυτοαναφλέγεται στὴ δίνη τῆς ἀμαρτωλῆς προσευχῆς του). Στὶς περισσότερες σκηνὲς τῆς ὄπερας ὁ Μακρυγιάννης ἀντιμετωπίζει τὶς προκλήσεις μὲ ἀπόλυτη ἀφοσίωση στὶς ἀρχὲς καὶ στὸν χαρακτήρα του. Ὡστόσο στὰ λόγια του, ἀλλὰ καὶ στὴ σκηρικὴ πράξη, σποραδικὰ διαφαίνονται αἰχμὲς διερώτησης καὶ δισταγμοῦ, στοιχεῖα πὺ προσιδιάζουν σὲ ἀναθεώρηση στρατηγικῆς καὶ δημιουργοῦν ἓνα δεύτερο πρίσμα ἀνάγνωσης. Στὴ μακρὰ διαδρομὴ του ὁ Μακρυγιάννης συντροφεύεται ἀπὸ τοὺς δύο καθοριστικοὺς ὀραματικοὺς ξεναγούς του, τὴν Ὀνειροκρίτρια, ταχυδρόμο καλῶν μὰ καὶ σκληρῶν μαντᾶτων, καὶ τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστῆ, προστάτη καὶ σωσία του.

2. Τὶς ὀριακὲς συγκρούσεις στὸ ἔργο του, πρωτίστως τὴν ἐσωτερικὴ: Ἡ «σωματοποιημένη» πίστη τοῦ Μακρυγιάννη, πὺ ἐπιτρέπει τὴν ἄμεση ἐπαφὴ μὲ ἓναν Θεὸ παρόντα, ἐναντι τῆς ἐντυπωσιακᾶ σύγχρονης στρατηγικῆς τῆς αὐτοῦπονομήσεως ὡς μέσου δικαίωσης, ἢ ταπείνωση ἐναντι τῆς μεγαλομανίας, ἢ εὐσέβεια πλάι στὴν ἀθυροστομία κ.λπ. Ὁ Μακρυγιάννης στὰ ὄραματα καὶ θάματα δὲν προϋποθέτει ἀπλῶς ἓνα κοινὸ, ἀλλὰ τὸ διεκδικεῖ, τοῦ ἀπευθύνεται, τὸ κανακεύει, τὸ εἰρωνεύεται, τὸ μαλώνει,

τὸ νοθετεῖ, ἐπιδιώκει νὰ τὸ κερδίσει. Ὡς ἐκ τούτου, ὠθεῖ τὸν ἀναγνώστη νὰ πάρει θέση, νὰ δυσπιστήσῃ — ὅπως ἄλλωστε προβλέπει καὶ ἐπισημαίνει πολλάκις ὁ ἴδιος στὸ βιβλίο—, νὰ θυμώσει, νὰ συγκινηθεῖ, καὶ κυρίως ὅλα αὐτὰ ταυτοχρόνως, μέσω τῆς διαρκοῦς ταλάντωσης μεταξὺ ἐξομολόγησης καὶ ἀπόπειρας πειθοῦς, μεταξὺ μεθοδικῆς ἐπιχειρηματολογίας καὶ πυρετικοῦ παραπόνου. Ἡ διάρθρωση καὶ ἡ λειτουργία τοῦ διασπασμένου καὶ παρεμβατικοῦ Χοροῦ στὴ δραματουργία ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀνάδειξη αὐτῆς τῆς δυναμικῆς καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἐσωτερικὴ ἔνταση τοῦ Μακρυγιάννη.

3. Τὴν ἐξωτερικὴ / ἐρμηνευτικὴ σύγκρουση τῆς πρόσληψης: τὸ λεπτὸ σημεῖο ἀνάμεσα στὴν ἁγιοποίηση τῆς δημώδους εὐθύτητας τοῦ Μακρυγιάννη, τὸ «ἀπελέκτο» στοιχεῖο, καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπανεκτίμηση ἢ καὶ στὴν ἀποδόμηση τοῦ μύθου του, τὸ «πελεκημένο» συστατικὸ κάθε ἐρμηνείας. Ὁ ὀπερατικός, ὅπως καὶ ὁ ἱστορικός, Μακρυγιάννης εἶναι ἓνας χαρακτήρας μὲ ἔντονες ἀντιφάσεις καὶ χαίνουσες πληγές· εἶναι ἴσως, περισσότερο ἀπὸ καθεστὶ μοναδικὸ καὶ ἀποκλειστικὸ, ἐκεῖνο τὸ «καὶ τὰ δυὸ» τῆς Δεύτερης Σκηνῆς τοῦ λιμπρέτου.

4. Τὴ μέθη τῆς δικαιοσύνης: Ὁ Μακρυγιάννης εἶναι πεπεισμένος πὼς ἔχει τὸ δίκιο μὲ τὸ μέρος του καὶ πὼς ἔχει «ματώσει» τὸ δικαίωμά του νὰ τὸ διεκδικεῖ καὶ ἂν χρειαστεῖ νὰ τὸ ἐπιβάλλει. Ἡ βαθιὰ θρησκευτικὴ του πίστη συνηγεῖ εἴτε ὡς αἰτία εἴτε ὡς ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ πάντως ὡς ἄρρηκτος δεσμὸς μὲ αὐτό. Ὁδηγεῖ, τέλος, τὸν ὀπερατικὸ Μακρυγιάννη νὰ ἐπικαλεῖται συχνὰ ἓναν Θεὸ ἀπτό, ἓναν Θεὸ «μάστορη», ποὺ εὐλογεῖ τὰ ὄπλα καὶ κρίνει μάχες, ἓναν Θεὸ προσωπικὸ, ποὺ παρεμβαίνει διαρκῶς, ἐνίοτε καὶ διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ στρατηγοῦ. Καὶ ὅποιος πιστεύει πὼς προσεύχεται στὸν μοναδικὸ Θεὸ καὶ πὼς ἔχει τὸ δίκιο μὲ τὸ μέρος του εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀποδεχθεῖ μερικὲς ἐρμηνεῖες.

Σὲ αὐτὴ τὴ γραμμὴ πλεύσης, τὸ ἐγχείρημα γιὰ ἓνα λιμπρέτο βασιτισμένο στὰ Ὁράματα καὶ θάματα τοῦ Μακρυγιάννη δὲν θὰ

μπορούσε παρά να είναι ή αποτύπωση ενός καθρεφτίσματος τῆς ιδιόμορφης γλώσσας καὶ τοῦ πεπερασμένου κόσμου τοῦ βιβλίου στὴ δική μας πρόσληψη γλωσσικῆς καὶ ιστορικῆς (ἄ)συνέχειας. Εἶναι, τέλος, ἡ ἀπόπειρα νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ ἰδανικὴ γέφυρα μετὰ τὴ μουσικὴ ποὺ περιέχει τὴ νέα σύνθεση.

Ἄλεκος Λούντζης
Νοέμβριος 2018

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γ. Σεφέρης, «Ένας Έλληνας – ό Μακρυγιάννης», *Δοκιμές*, τόμ. 1, Ίκαρος, Άθήνα 1981.

2. Ένδεικτικά, βλ. Γ. Βλαχογιάννης, *Κείμενο - Είσαγωγή - Σημειώσεις* στο Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Άπομνημονεύματα*, Σ. Ί. Ζαχαρόπουλος, Άθήνα 1998· Γ. Θεοδοκάς, «Ό Στρατηγός Μακρυγιάννης», περ. *Νέα Έστία*, τόμ. 30, Άθήνα 1941, σσ. 714-723· Γ. Σεφέρης, ό.π.· Σπ. Άσδραχάς, «Είσαγωγή Σπύρου Άσδραχά 1957», στο Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Άπομνημονεύματα*, έπιμ. Γ. Βλαχογιάννης, τόμ. Γ', Βιβλιοπωλεϊον τής «Έστίας», Άθήνα 2011· Ζ. Λορεντζάτος, *Τό τετράδιο του Μακρυγιάννη*, Δόμος, Άθήνα 1984· Α. Πολίτης, Πρόλογος στο Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Όράματα και θάματα*, μεταγραφή Ά. Ν. Παπακώστας, ΜΙΕΤ, Άθήνα 1983 (όριστική μεταγραφή του χειρογράφου 1985)· Γ. Γιαννουλόπουλος, *Διαβάζοντας τον Μακρυγιάννη. Η κατασκευή ενός μύθου από τον Βλαχογιάννη, τον Θεοδοκά, τον Σεφέρη και τον Λορεντζάτο*, Πόλις, Άθήνα 2003· Ν. Θεοδοκάς, *Ό βίος του στρατηγού Μακρυγιάννη. Άπομνημόνευμα και Ίστορία*, Βιβλιόραμα, Άθήνα 2012.

3. Ν. Θεοδοκάς, ό.π.

4. Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Όράματα και θάματα*, ό.π., σ. 219.